

İçinde “El” Uzvu Geçen Türkçe ve Arapça Deyimlerin Karşıtsal Analizi

Contrastive Analysis of Turkish and Arabic Idioms With “Hand” in It

Arş. Gör. Ökkeş HENGİL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatı, Ankara, Türkiye
Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Eastern Languages and Literature, Ankara, Turkey
okkeshengil27@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5256-1358

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 28.04.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 11.05.2022
Yayın Tarihi / Published : 23.05.2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Haziran / June
Cilt / Volume: 4 • Sayı / Issue: 1 • Sayfa / Pages: 137-159

Atıf / Cite as

HENGİL, Ö. (2022). İçinde “El” Uzvu Geçen Türkçe Ve Arapça Deyimlerin Karşıtsal Analizi, *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 4(1), 137-159.

Doi: 10.54132/akaf.1110297

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright©

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi uluslararası, bilimsel ve hakemli bir dergidir. Tüm hakları saklıdır.
Ankara Hacı Bayram Veli University, Journal of Mediterranean Basin and African Civilizations is an international, scientific and peer-reviewed journal. All rights reserved.

Öz: Deyimler bir dilin kültür hazinesidir. Her dilin kendine has deyimleri vardır ve bu deyimler o dilin kültürünün bir yansımasıdır. Çoğunlukla mecaz içerme özelliği taşırlar. Deyimler nesiller boyu süregelen bir kültür aktarımıdır. Hayatın içerisinde yer alan her unsur deyimlerde kullanılabilir. Genellikle gerçek hayat, dini inanç, gelenek, görenek, âdetler ve alışkanlıklar gibi birçok öge deyimlere konu olmaktadır. Bu araştırmada bir insan uzvu olan “el” kelimesi Türkçe ve Arapça deyimler içerisinde taranmış, yaygınlık, sık kullanılma ve analize açık olma gibi kriterlere göre seçilmiştir. Beş adet Türkçe ve Arapçada ortak kurgu, ortak mantıkta deyimler analiz edilip karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Farklı kurgu benzer mantıkta on adet Türkçe deyim ve on adet Arapça deyim tahlil edilmiştir. Deyimlerin kullanımına örnek olması amacıyla her deyim için Türkçe ve Arapça örnek cümleler, Arapça cümlelerin Türkçe tercümeleri verilmiştir. Deyimler deyim arka planı, sözdizimi, anlam, kültür vb. açılardan analiz edilmiş ve iki dil bağlamında karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda iki dil arasında benzer kurgu ve mantıkta pek çok deyim olduğu görülmektedir. Bunun

yanı sıra benzer mantık farklı kurgu içeren deyimler de bulunmaktadır. Benzer kurgu ve mantıktaki deyimlerde kullanılan ögeler genelde aynı ögeler olmakla beraber kullanımda tekillikçoğulluk farkları bulunmaktadır. Benzer mantık farklı kurgudaki deyimlerde farklı ögeler de kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça-Türkçe deyim, El deyimleri, Karşıtsal analiz, Arapça, Türkçe

Abstract: Idioms are the cultural treasure of a language. Every language has its idioms and these idioms are a reflection of the culture of that language. They are mostly metaphorical. Idioms are a cultural transfer that continues for generations. Every element in life can be used in idioms. Generally, many elements such as real life, religious belief, tradition, customs and habits are the subject of idioms. In this study, the word “hand”, which is a human organ, was scanned from among Turkish and Arabic idioms and was chosen according to criteria such as prevalence, frequent use and being open to analysis. Ten Turkish idioms and ten Arabic idioms with different constructs and similar logic were analyzed. In order to set an example for the usage of idioms, Turkish and Arabic sample sentences and Turkish translations of Arabic sentences are given for each idiom. Idioms analyzed from different aspects which is idiom background, syntax, meaning, culture, etc. and compared in the context of two languages. As a result of the findings, it is seen that there are idioms in similar constructs and logic between the two languages. In addition, there are idioms with similar logic and different constructs. Although the elements used in idioms with similar fiction and logic are generally the same, there are singularityplurality differences in usage. Different elements are also used in idioms with similar logic and different constructs.

Keywords: Arabic-Turkish idioms, Hand idioms, Contrastive analysis, Arabic, Turkish

Giriş

Dil insanlığın ilk ve en kullanışlı icadıdır. Zira her icadın temelini inildiğinde dil karşımıza çıkmaktadır. Birçok ögesi bulunan dilin ögelerinden biri de atasözleri ve deyimlerdir (Koç, 2018, s. 125). Dil ile iletişim başlar, iletişimin başladığı andan itibaren dilde üretim başlar. Dillerin ürettikleri en ilginç varlıklardan biri deyimlerdir. Deyimler mecazlı söyleyiş içeren “gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan, anlatıma çekicilik katan ve genellikle birden çok sözcük içeren dilsel anlatımlar” olarak tanımlanan ifadelerdir (Aksan, 2003, s. 95). Bunun yanı sıra bir ifadeyi deyim sayabilmek için birkaç şart vardır, örneğin bu ifadeyi oluşturan sözcüklerden en az bir tanesi temel anlamının dışında kullanılmalıdır. Öte yandan deyimler kalıplaşmış ifadeler olup değiştirilmeye, dönüştürülmeye kapalı yapılarıdır (Ercan ve Can, 2015, s. 64).

Deyimler bir toplumun kültür mirasıdır, içinden doğduğu kültüre aittir, kişi veya kişilere mâl edilemez yani anonim sayılmaktadır (Doğru, 2021, s. 25). Bu bağlamda deyimlere dilin kültür hazinesi olarak bakmak yerinde bir bakış açısıdır. Bunun yanı sıra zaman zaman deyimlerde sözü ilginç kılmak adına mantık dışı unsurlara da rastlanır. Mantık dışı unsurlar olması deyimlerde bir eksiklik olarak

görülemez ve “düzeltilemez”. Her hâlükârda deyimler nasıl yaygınlık kazanmış ve kültürde ne şekilde yer almışsa o şekilde kullanılır.

Deyimler Arap akademik dünyasında yeni sayılabilecek bir konudur. Arapça'nın köşe taşı sözlüklerinden biri olan Lisânu'l-Arab'ta deyimler ve atasözleri bir arada verilerek bir ayrıma gidilmemiştir. Hâlbuki günümüzde deyimlerin, atasözlerinden farklı bir olgu olup ayrı tutulduğu ve ayrıca incelendiği bilinmektedir. Deyimleri başlı başına ele alan Dr. Muhammed Muhammed Davud'un *Mu'cemu't-Ta'birî'l-İstilahî* (2003) adlı deyim sözlüğü eseri bu alanda yazılan ilk kitap olarak bilinmektedir. Ardından Dr. Vefa Kâmil Fâyid *Mu'cemu't- Ta'abirî'l-İstilahîyye fi'l-Arabiyyeti'l-Muasira* (2007) adlı deyim sözlüğü eseriyle alana ciddi katkı sağlamıştır. Son olarak Dr. Muhammed Muhammed Davud ve beraberindeki bir çalışma grubu tarafından 2014 yılında yaklaşık 500'er sayfalık üç cilt hâlinde yayımlanan *el-Mû'cemû'l-Mevsû'î Li't-Tâ'birî'l-İstîlâhi Fi'l-Luğati'l-Ârabiyyeti* adlı eser yayımlanmıştır. Bu eserle birlikte Dr. Davud ve çalışma grubu söz konusu alana tatmin edici bir katkı sağlamıştır.

Her öge deyimlere konu olabilir, bu konuda bir sınırlama getirilemez. Deyimlere konu olan öğelere bakıldığında bunların kültürle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Bir milletin/kültürün en fazla muhatap olduğu nesnelere aşına olması gayet doğaldır. Dolayısıyla bildiği, aşına olduğu nesnelere deyimlerinde yer vermesi kaçınılmazdır. Çalışmada ele alınan konu bir insan uzvu olan “el” kelimesinin geçtiği Türkçe ve Arapça deyimler ve bu deyimlerin karşıtsal analizidir. TDK'ye göre el:

1. Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü,
2. Sahiplik, mülkiyet,
3. Kez, defa,
4. İskambil oyunlarında oynama sırası,
5. Bazı nesne ve araçların tutmaya yarayan bölümü,
6. Yakınların dışında kalan kimse, yabancı,
7. Ülke, yurt, il,
8. Halk, ahali,
9. Oba, aşiret anlamlarına gelmektedir.

Geçmiş bilimsel araştırmalar incelendiğinde birkaç kişi tarafından birkaç farklı düzeyde Arapça deyimlerin incelendiği görülmüştür. Ancak genellikle deyimlerle

ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda konu tasnifi olmadan bir bütün olarak yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yine konu tasnifi yapılmadan bir derlem kapsamında ya da bir eser kapsamında incelenen deyim araştırmaları bulunmaktadır. Mevcut araştırmaya konu olan “el deyimleri”nin dâhil olduğu uzuv deyimlerinin incelendiği araştırmalar bulunmamaktadır. Bu deyimler Arap yazınında, Arapça yapılan bilimsel çalışmalarda ve anadili Arapça olan ülkelerde günlük hayatta sıkça kullanılmaktadır. Buna rağmen bu alanda çalışma olmaması bir eksiklik olarak görülmüştür.

Çalışmada iki dil arasında söz konusu deyimler tespit edilmiş olup karşıtsal olarak analiz edilmiştir. Karşıtsal analiz iki dil arasında karşılaştırma yaparak dilleri betimlemek, dillerin benzer ve farklı yönlerini ortaya koymak amacıyla yapılan karşıtsal dilbilim çatısı altında yer almaktadır. Kişi anadilindeki kelime, yapı ve cümleler ile düşünürken hedef dili de bu ögelere göre algılamaktadır. Eski bilgi ile yeni bilginin arasında bağ kurma mantığına dayanan bu analiz ikinci dünya savaşı sonrasında gelişen dilbilim çalışmaları neticesinde ortaya çıkmıştır (İşler, 2002, ss. 124-125).

Yöntem

Araştırmada kullanılan Türkçe deyimler seçilirken TDK çevrimiçi Atasözleri ve Deyimler sözlüğüne başvurulmuştur. Bu sözlükte “el” kelimesi geçen deyimler taratılmıştır. Tarama sonucunda içinde “el” kelimesi geçen 98 deyim ve 93 atasözü bulunmuştur. Bu “el” kelimelerinden kimi TDK’ye göre kelimenin yan anlamlarından biri olan “yakınların dışında kalan kimse, yabancı” anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla tam olarak kaç deyim ve atasözünün sadece uzuv olan “el” ile ilişkili olduğunu belirlemeye imkân yoktur. Bu sayı Sinan (2015, s. 221)’e göre 349’dur. Arapça deyimlerin belirlenmesinde Dr. Muhammed Muhammed Davud’a ait *Mu’cemu’t-Ta’biri’l-İstilahî* (2003) adlı deyim sözlüğüne; Dr. Vefa Kâmil Fâйд’e ait *Mu’cemu’t- Ta’abiri’l-İstilahîyye fi’l-Arabîyyeti’l-Muasira* (2007) ve Dr. Muhammed Muhammed Davud ve beraberindeki bir çalışma grubu tarafından yaklaşık 500’er sayfalık üç cilt hâlinde yayımlanan *el-Mû’cemû’l-Mevsû’î Li’t-Ta’biri’l-İstîlâhî Fi’l-Luğati’l-Ârabîyyeti* (2014) adlı deyim sözlüğüne başvurulmuştur. Son zikredilen eser Arapça deyimler alanına ciddi katkılar sağlamıştır. Deyimde geçen kelimelerin tahlilleri için söz konusu sözlüklerin yanı sıra; *Mu’cemu’l-Vasit*, *Lisânu’l-Arab*, *Mu’cemu’l-Luğati’l- Arabîyyeti’l-Muasira* ve Mutçalı, S. tarafından yazılan *Arapça-Türkçe Sözlük* adlı sözlüklere başvurulmuştur. Araştırmada incelenen deyimler, yaygınlık, sık kullanılma ve tahlile açık olma gibi kriterlere göre seçilmiştir. Deyimlerin kullanımına örnek olması amacıyla Türkçe ve Arapça birer örnek cümle eklenmiştir. Arapça cümlelerin Türkçe tercümeleleri verilmiştir.

Bulgular

1. Türkçe ve Arapçada Kurgu ve Mantiğı Benzer Deyimler

1.

Eli darda olmak   الْعَيْنُ بَصِيرَةٌ وَالْيَدُ قَصِيرَةٌ

Deyimler genellikle mecazî söyleyişler içerir. Mecazî söyleyiş elde etmek için de kelimelerin temel anlamlarından ziyade yan anlamları kullanılır. Deyimlerde çoğu zaman kelimelerin somut anlamları kullanılır ancak soyut anlamları kastedilir. Deyimlerde sıklıkla görülen bir söz sanatı olan mecaz-ı mürsel yani ad aktarması ise azlık-çokluk, parça-bütün gibi aktarımları kullanabilir. Buradan hareketle bir deyim anlamı kendisini oluşturan sözcüklerin toplam anlamından farklı olabilir ancak bu farklılık taban tabana bir zıtlıktan daha çok teşbih, mecaz-ı mürsel vb. söz sanatlarıyla sağlanır. Bu noktada kullanılan zıtlıklar, farklılıklar, bağlantılar, toplumun kültürünün, folklorunun, dini inancının ve yaşayış biçiminin bir parçasıdır. Bu nedenle görülmektedir ki bir toplumda hayati önem arz eden birtakım nesnelere, eşyalar, âdetler vb. unsurlar başka bir toplumda hiçbir anlam ifade etmeyebilir.

Bu bilgilerin ışığında araştırma kapsamında incelenen ilk deyim “eli darda olmak” bakılırsa deyimde el ve darlık kelimeleri kullanılmış olup el kelimesinden bir kimsenin maddi durumu kastedilmektedir, bir ad aktarması söz konusudur. Öte yandan darda olmak ile somut olarak sıkışıklık değil maddi durumun kötü olması, işlerin yolunda gitmemesi kastedilmektedir. Bütün bunlar bir zıtlık çağırışını yapmaktadır zira Türkçe’de el; vermek, paylaşmak, bölüşmek gibi bolluğu çağırıştıran kavramlarla özdeşleşmiş olup bu bağlamdaki deyimlerin veya atasözlerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Söz konusu deyim için toplumsal dayanışmanın, dini inancın ve gelenek göreneklerin doğurduğu bir deyim demek yanlış olmaz. Bu deyimde, bir insanın verecek ve paylaşacak bir şeyinin kalmaması, vermek ve paylaşmak ile özdeşleşen “el”in darda olması şeklinde dile getirilmiştir yani durum tam tersine evrilmiştir.

Deyim TDK’ye göre “para sıkıntısı içinde olmak” olarak açıklanmıştır. Yardımlaşma, paylaşma, dayanışma gibi hasletlerin “el” sözcüğü ile ifade edildiği toplumlarda bu deyim bir karşılığı olabilir, aksi takdirde deyim toplum hafızasında canlandıracağı bir karşılığı olmayacaktır.

Davud vd., (2014, s. 492)’e göre deyim Arapça karşılığında “الْعَيْنُ بَصِيرَةٌ وَالْيَدُ قَصِيرَةٌ” Türkçedekinden farklı bir sentaks (söz dizimi) görülmektedir. Her şey-

den önce deyim başka bir insan uzvu olan göz kelimesini (الْعَيْنُ) içermektedir. Deyim kelime bazında incelendiğinde الْعَيْنُ “göz” kelimesine karşılık gelmekte, بَصِيرَةٌ Türkçede “basiret” olarak kullanılan kelime olup Arapçada “idrak kapasitesi, kıvrak zekâ” anlamlarına gelmektedir. وَ atıf harfi olup الْيَدُ Türkçedeki “el” uzvuna karşılık gelir ve son olarak قَصِيرَةٌ kelimesi “kısa” anlamına gelmektedir. Böylece deyim birebir çeviride “göz basiretlidir el kısadır” anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Deyimde göze ve kulağa hitap eden bir iç kafiye unsuru bulunmaktadır. Sonuç olarak her iki deyim de aynı anlam alanını kapsar. Türkçe ve Arapçada kullanılan söz konusu deyimlerin benzer unsurları (el ve darlık/kısalık) içermesi coğrafi yakınlığa işaret etmekle birlikte her iki toplumda da paylaşmanın dayanışmanın yaygın olduğunu ve bu durumu sekteye uğratan bir durumun ilginç karşılandığını göstermektedir. Zira bir kişinin maddi durumunun iyi olup sonradan kötüye dönmesi dikkati çekmiş ve bir deyim hâline gelip dilden dile dolaşarak yaygın hâle gelmiştir.

Türkçe Örnek Cümle:

Elim darda olduğu için senin ödemeyi iki gün sonra yapsam olur mu?

Arapça Örnek Cümle:

رَأَتْ الْأُمُّ نَوْبًا طَيِّبًا لِطِفْلِهِ، وَلَكِنَّهَا عَجَزَتْ عَنْ شِرَائِهِ لَهُ فَالْعَيْنُ بَصِيرَةٌ وَالْيَدُ قَصِيرَةٌ.

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

Anne, oğlu için güzel bir kıyafet gördü ancak eli darda olduğu için satın alamadı.

2.

Eli kolu bağlı durmak وَقَفَ مَكْتُوفَ الْيَدَيْنِ

Bir deyim kelime dünyası ve kelimeler ötesi dünyası bulunmaktadır. Kelime dünyasından maksat deyim oluşturulan kelimeler ve bunların temel (gerçek) anlamları iken kelime ötesi dünya ise ilk dünyanın ardında gizlenmiş anlam, geçmiş ve kültür birikimidir. İncelenen deyim kelime dünyasında el, kol, bağlı, durmak kelimeleri bulunmaktadır. Böylece birbirine bağlı olan ve insanın en çok istifade ettiği iki organ el ve kol ile bağlı olmak ve durmak eylemleri bir araya gelmiştir.

Yalnızca “eli bağlı durmak” veya “kolu bağlı durmak” ile “eli kolu bağlı durmak” arasında bariz bir fark vardır. TDK’ye göre “bir engel dolayısıyla hiçbir iş yapamaz

duruma gelmek" anlamına gelen deyimde çaresizliğin veya iş yapamazlık durumunun ne kadar ileri seviyede olduğu anlamı yatmaktadır. Tam bu noktada kelime ötesi dünyanın sınırları başlamaktadır. Deyimin kastettiği çaresizliğin had safhada olması yalnızca elin bağlı olması değil hem elin hem kolun bağlı olmasıyla ifade edilmiştir. Böylece atılabilecek hiçbir adımın, yapılabilecek hiçbir şeyin olmadığı vurgulanmak istenmektedir. Kelime ötesi dünyadan göze çarpan bir diğer ayrıntı da elin ve kolun fiziki olarak bağlı olması için onları bağlayan bir ip vb. nesnenin olduğudur. Böylece bilfiil zikredilmese de bir engel olduğu anlaşılmaktadır.

Deyimin Arapça karşılığına "وَقَفَّ مَكْتُوفَ الْيَدَيْنِ" bakıldığında ise deyim üç kelimedenden oluştuğu görülmektedir (Davud vd., 2014, s. 1356). Bunlardan ilki durmak anlamına gelen "وَقَفَّ" ikincisi elleri arkadan bağlamak anlamına gelen كَتَفَّ fiilinden ism-i mefulü مَكْتُوفُ kelimesiyle يَدِ kelimesinin ikil hâli الْيَدَيْنِ kelimeleri olduğunu görüyoruz. Anlam olarak aynı şeyi kastetmelerinin yanı sıra söz dizimi de benzerdir. Arapça deyim harfi çeviriye tabi tutulduğunda "elleri bağlı durdu" anlamına gelmektedir. Türkçe deyim ellerin yanı sıra kolların da bağlı olduğunu söyleyerek durumun şiddetini açıklamada vurguyu artırmışken Arapça deyim sadece iki elin bağlı olduğunu söyleyerek etki bakımından Türkçedeki deyimden geri kalmıştır. Arada bir vurgu farkı vardır ancak söz konusu deyimlerin deyimsel anlamı eşdeğerdir. Türkçe deyimde durumun vahametini anlatmak için hem elin hem kolun bağlı olduğu söylenmekteyken Arapça deyimde "iki eli bağlı durdu" denilerek tek elin bağlı olmasından ziyade durumu iki elinin bağlı olmasıyla ifade edilmiştir.

Türkçe Örnek Cümle:

Çocuğun hastalığından dolayı elimiz kolumuz bağlı duruyor, bir yere gidemiyoruz.

Arapça Örnek Cümle:

أَمَامَ عَجْزِهِ عَنِ الدَّفَاعِ عَنِ إِيْنِهِ الْمَظْلُومِ. وَقَفَّ الْأُبُّ مَكْتُوفَ الْيَدَيْنِ

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

Baba mağdur çocuğunu savunamayıp eli kolu bağlı durdu.

3.

El ele vermek

يَدًا يَدٍ

TDK'ye göre deyimimin iki anlamı bulunmaktadır.

1. El tutuşmak.
2. Birlikte davranmak, bir konuda birleşmek.

Deyim somut olarak birinci anlamı; deyim anlamı olarak ikinci anlamı işaret etmektedir. Deyimlerde sıklıkla görüldüğü üzere somut bir eylemi soyut bir dünyaya taşıyarak bir mesaj iletme yoluna gidilmiştir. Bir işi gerçekleştirirken bir toplulukla beraber olmak iş yükünü hafifleteceğinden işi kolaylaştırır. Böylece “el ele verilmiş” ve birlik beraberlik sağlanmış olur. Burada söz konusu ellerin farklı kişilere ait olduğu ve el kelimesiyle insanın kastedildiğini söylemek gerekir. Buradan hareketle deyimde kinaye sanatı vardır. Çünkü gerçek anlamda kastedilen şeyin gerçekleşmesi mümkün görünmektedir.

El kelimesi kullanılarak başka bir insan işaret edilmiş parça bütün ilişkisi kullanılmıştır. Deyimin Arapçasına يَدًا يَدًا gelindiğinde ise aynı kelimenin (يَد) tekrarından oluştuğu görülmektedir (Davud vd., 2014, s. 1502). Arapça deyimde de Türkçedekine benzer bir anlam karşılığı bulunmaktadır. Dayanışma, birlik beraberlik vurguları yapılmaktadır. Tek bir el gibi hareket eden ellerin bulunduğu dikkat çeker. İnsanların fiziksel olarak yan yana gelip birlikte durmaları “el uzuvları” üzerinden verilmiştir. Bir araya gelen insanlar ortak bir amaç uğruna hareket ederler. Öte yandan Arapça deyimimin bir başka anlamı daha bulunmaktadır. O da “doğrudan, direkt, aracı olmadan” anlamıdır.

Türkçe Örnek Cümle:

Bu işi ancak el ele verirsek yapabiliriz.

Arapça Örnek Cümle:

كَانَ شِعَارُ الْحَمَلَةِ الَّتِي أَطْلَقَهَا رَئِيسُ الْجُمْهُورِيَّةِ يَدًا يَدًا لِنَبِيِّ وَطَنِنَا.

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

Cumhurbaşkanının seçim kampanyası sloganı: ‘Vatanımızı İnşa Etmek İçin El Ele Verelim’di.

4.

Yardım eli uzatmak مَدَّ لَهُ يَدَ الْعَوْنِ

Deyim söz dizimi olarak analiz edildiğinde yardım, el ve uzatmak kelimelerinden oluşmaktadır. Hâlihazırda Dünya’da bir ülkede yaşanan savaş, göç, kıtlık vb.

problemlerde başta civar ülkeler olmak üzere tüm dünya yardım etmek için seferber olmaktadır. Gerek gıda gerek temizlik gerekse barınma ve giyim yardımları ile zorda kalan insanlara yardım edilmekte, bunun için küresel ve yerel örgütler bulunmaktadır. Bu ve bunun gibi durumlarda yardımlar farklı ülke ve bölgelerden tırlara toplanıp yardıma muhtaç bölgelere taşınmaktadır. Bu bölgelere gelindiğindeyse önem sırasına göre bölgelere yardımlar götürülür. Örneğin götürülen yardım tırlarındaki malzemeler halka dağıtılırken bir kutuyu uzatan ile o kutuya uzanan arasında akış sağlanır. Kutuyu uzatan kişi söz konusu deyimde "yardım eli" olarak tanımlanmıştır. Deyim bu anlamını da içine alıp daha geniş bir anlam alanına ulaşmıştır. Daha önce söz ettiğimiz gibi somut bir durumdan soyut bir anlam alanına taşınmıştır. Dolayısıyla yapılan yardımın illaki yukarıda bahsedilen türden bir yardım olmasına bakılmaksızın bu deyim kullanılır olmuştur.

Davud vd., (2014, s. 1328)'e göre deyimın Arapça karşılığında da "مَدَّ لَهُ يَدَ الْعَوْنِ" söz dizim Türkçedekine benzer durumdadır. Bir fiil cümlesi olan deyimde مَدَّ kelimesi "uzatmak" anlamına gelen bir fiildir, لَهُ kelimesi ise "ona doğru" anlamına gelen Türkçedeki karşılığı yönelme eki alan bir yön zarfıdır, يَد kelimesi "el" uzvuna karşılık gelmekte olup son olarak الْعَوْن kelimesi ise İslami literatürde » عَوْن الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ وَاللَّهُ « gibi birçok atasözü veya duada da kullanılan "yardım" kelimesine karşılık gelmektedir. El kelimesi ile paylaşma, yardım, dayanışma gibi kavramlar aynı semantik alanda yer almaktadır.

Türkçe Örnek Cümle:

Elinden geldiğince, ihtiyaç sahiplerine yardım elini uzatmaya çalışır.

Arapça Örnek Cümle:

مَا زَالَتْ الدُّوْلُ الْمُسْلِمَةُ تُحَاوِلُ مَدَّ يَدِ الْعَوْنِ لِلدُّوْلِ الْفَقِيرَةِ.

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

Müslüman ülkeler fakir ülkelere yardım eli uzatmaya hâlâ çabalamaktadır.

5.

Görünmez/gizli el   **الْيَدُ الْخَفِيَّةُ**

Görünmez el deyimi birden fazla anlam içermektedir, bunlardan biri kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bireylerin getirdiği istenmeyen daha büyük sosyal yararları ve kamu yararını tanımlayan bir ekonomik kavramdır. Kavram ilk olarak Adam Smith tarafından 1759'da yazılan Ahlaki Duygular Teorisi'nde

tanıtıldı. Kapitalizm ile bağdaştırılan bu deyim Modern Dünya'nın bir olgusudur. Çoğunlukla ekonomi alanında kullanılmakta olan deyim ile kastedilen anlam arz-talep ilişkisinin doğal seyri içerisinde yürümesiyle her metanın olağan fiyatlardan satışa sunulmasıdır (Korkmaz, 2018, s. 86). Bir diğer anlam ise zahiri olarak açıkça görülmeyen bir veya birden fazla etmen tarafından işleri, olayları örneğin bir ülkede çıkan ayaklanmayı destekleyen, yardım edip finanse eden tabiri caizse yangına körükle giden kimseler için kullanılır. Söz konusu olaylara açıktan destek vermeyen veya direkt olarak katılmayan ancak perde arkasından ya da el altından destek veren kimseler için kullanılır.

Deyimin Arapçasına bakıldığında "el" kelimesini karşılayan الْيَد kelimesinin dişil bir kelime olduğu sıfatından anlaşılmaktadır. الْحَفِيَّة sıfatı da "gizli, saklı, görünmeyen" anlamlarına karşılık gelmektedir. Kaynağı bilinmeyen bir güç tarafından işlerin iyi veya kötüye doğru gidebilmesi durumu mevzu bahistir (Davud, vd., 2014, s. 1501). Ekonomik bağlamı haricinde deyim genellikle olumsuz anlamlarda kullanılır. Bir olayda sorumluluk almak istemeyen ancak müdahale etmek isteyen "ellerin" gizliden gizliye düşmanının aleyhine destek verdiği gözlemlenir. Bu desteği veren kişi ile desteği alan kişi arasındaki bağlantı yine el kelimesiyle sağlanmıştır.

Türkçe Örnek Cümle:

Ülkenin selameti için gizli ellerden kendimizi korumamız gerekiyor.

Arapça Örnek Cümle:

وَصَلَّتْ إِلَيْهِ الْحَالَةُ الْاِقْتِصَادِيَّةُ مِنْ تَدَهُوْرٍ وَسُوءٍ يُؤَكِّدُ لَنَا وُجُودَ اَيَادٍ حَقِيَّةٍ تَغِيْبُ اِنْ مَا بِأَمْنٍ بَلَدِنَا.

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

Ekonomik durumun ulaştığı çöküntü hâli ve kötü gidişat bize ülkemizin güvenliğini hedef alan gizli ellerin varlığını kanıtlıyor.

2. Farklı Kurgu Benzer Mantıkta Deyimler

1.

Bir eli yağda bir eli balda olmak يَدُهُ فِي الْمَاءِ الْبَارِدِ

Deyimin Arapça karşılığı "يَدُهُ فِي الْمَاءِ الْبَارِدِ" olarak gelmektedir (Davud, vd., 2014, s. 1504). Türkçe deyimden önce Arapça deyim kelime düzeyinde tercüme edildiğinde "elleri soğuk suda" anlamına gelir. Bu deyim Arap ülkelerinin

coğrafyaları genel olarak düşünülduğünde sıcak iklim şartları altında serinlemek isteyen kişinin ellerini soğuk su dolu bir kaba/havuza vb. sokarak dinlendiğini, ferahladığını, rahata erdiğini göstermektedir. İnsanlar serinlemek için soğuk sudan faydalanıyor. Bunu ister denize/havuza girmek yoluyla olsun ister bir kaba/kovaya konan soğuk suya elleri sokmak suretiyle yapabilir.

Türkçe deyim kelime düzeyinde incelendiğinde insanın iki eli, yağ ve bal kelimelerinden meydana geldiği görülmektedir. Deyimsel anlam olarak TDK'ye göre “varlık ve bolluk içinde olmak” anlamı karşımıza çıkar. Kültürün, üzerinde yaşanan coğrafyanın dile etki ettiği gerçeği göz önüne alınarak inceleme yapıldığında, yağ ve bal çoğunlukla başta Türk kültüründe olmak üzere hemen her kültürde kahvaltıda yenen yiyeceklerdir. Normal düzeyde bir kahvaltı sofrası düşünülduğünde akla en temel besinler ekmek, peynir, zeytin, yumurta gelmekteyken bal, kaymak, yağ, reçel gibi besinler nispeten normalin üzerinde sayılır. Veya bir aile kahvaltıya misafir davet ettiğinde masayı donatmak adına bu yiyecekleri sofrasında bulundurur. Kısacası yağ ve bal günlük, sıradan bir kahvaltı masası için fazladır, özel kişi ve durumlarda sofrada bulunur. Bundan dolayı yağ ve bal zenginlik, bolluk, bereket gibi kavramları çağırıştırır. Bu deyimın mantığına göre bir kişinin sofrasında bu besinler varsa hâli vakti yerinde maddi durumu iyi sayılır. Buradan hareketle insanın her iki elinin de dolu olması üstelik birinin yağ birinin bal ile dolu olması yani bir elinin yağda bir elinin balda olması bolluk ve berekete işaret eder. Bu duruma örnek olarak verilebilecek bir diğer deyim ise “el” kelimesinden bağımsız olarak “yediği önünde yemediği arkasında” deyimidir ki bu deyim de yine besin üzerinden bolluk ve bereketi vurgulamaktadır.

Söz konusu deyim “bir eli zeytinde bir eli peynirde olmak” diye kurulmamıştır zira zeytin ve peynir kahvaltıda en temel düzeyde besinler sayılmakta ve çoğunlukla her sofrada bulunmaktadır ancak yağ ve bal böyle değildir. Bu besinler az bulunduğundan kıymetlidir ve böyle bir deyimde zikredilmiştir. Burada maddi ve coğrafi şartların dile olan etkisi görülmektedir. Az ve dolayısıyla kıymetli olan yağ ve bal bu deyimın birer ögesi olmuştur. Zira bir şeyin çok olduğunu ifade etmek için Türkçede kullanılan bir diğer deyim olarak “peynir ekmek gibi” deyimi kullanılmaktadır. Anadolu coğrafyası düşünülduğünde tarım ve hayvancılığın yaygın olması dolayısıyla peynire ulaşımın kolay olması onu çokluk bildiren bir deyimde kullanılmaya götürürken, peynire göre daha zahmetli ve pahada daha kıymetli olan yağ ve bal için durum tersidir bunlar zenginlik ve refahla ilişkilendirilmiştir.

Sonuç olarak “rahatlık, bolluk, bereket, ferahlık” gibi bir durumu nitelemek için “el”i Arapça deyimde soğuk suya sokmakla ifade ederken; Türkçede durum değerli görülen gıda maddelerine erişimle ifade edilmiştir.

Türkçe Örnek Cümle:

Bir elin yağda bir elin balda olduğu için bizim durumumuzu anlayamazsın.

Arapça Örnek Cümle:

هُوَ عَلَى عَكْسِ الطُّنُونِ غَنِيٌّ وَيَعِيشُ وَهُوَ يَدُهُ فِي مَاءٍ بَارِدٍ

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

Sanılanın aksine o zengindir ve bir eli yağda bir eli balda yaşıyor.

2.

Elini taşın altına koymak وَصَعَ يَدَهُ فِي عُنُقِ الدَّبَابِ

Deyimini Arapça karşılığı “وَصَعَ يَدَهُ فِي عُنُقِ الدَّبَابِ” olarak gelmektedir. Arapça deyimini birebir çeviride “elini eşekarılarının yuvasına koydu” anlamına gelir. Burada kastedilen deyimsel anlam Türkçedekine benzer olarak “bir konuda sorumluluk üstlenmek” anlamına gelmektedir. Söz konusu deyimlerin anlamları eşdeğer olsa da Arapça ve Türkçedeki kurguları birbirinden farklıdır. Kurgudaki tek ortak noktaları “bir kimsenin elini falanca yere koyması” olsa da kişilerin ellerini koydukları yer bakımından farklılaşma baş göstermektedir. Arapça deyimde kişi elini “eşek arılarının yuvasına” koyarken Türkçe deyimde “taşın altına” koymaktadır. Arapça deyim arka planı düşünüldüğünde, bilindiği üzere eşek arılarının sokması insanları ölüme kadar götürebilmektedir. Deyimin ortaya çıkış anı bir eşek arısı yuvasının ortadan kaldırılması anında sorumluluk alıp öne çıkarak bu işi yapan kişiye söylenmesi anı olabilir. Böylece deyim somut anlam alanını da içine alarak soyut anlam alanına ulaşmıştır. Herhangi bir konuda sorumluluk alan kimseler için kullanılır hâle gelmiştir.

Türkçe deyim arka planı düşünüldüğünde yapılan imece usulü bir olayda örneğin deyim kaynağından hareketle bir inşaat sahasında herkes taş taşımaya yardım ederken uzakta kalıp yardım etmeyen veya ortama yeni dahil olan biri düşünüldüğünde bu kişinin de yardım etmeye başlaması öncelikle taşı yerden kaldırması ile başlayacaktır. Bunun içinse taşı alttan kavramalıdır zira taşı üstten veya yandan tutarak kaldırmak neredeyse imkansızdır. Elini taşın altına yerleştirip taşı kaldıran kişi de artık o gruba yardımcı olmaktadır. Böylelikle ortama sonradan katılan kişinin serüveni düşünüldüğünde uzaktan gelip elini taşın altına yerleştirip taşı kaldırmış ve taşımıştır böylece yardım etmiştir.

Deyimin kaynağı ise bu kişinin elini taşın altına ilk koyduğu ana dayanmaktadır. El kelimesi ile daha önceki deyimlerde bahsettiğimiz gibi dayanışma, paylaşma,

birlik beraberlik ve imece usulü bağdaştırılmıştır. Buna ek olarak hemen hemen aynı anlama gelen bir diğer deyim “el atmak” deyimini de yine yardım etmek, sorumluluk almak anlamlarına gelmektedir. Burada el kelimesi yardımlaşma ve dayanışmayı temsil etmekle mecaz-ı mürsel söz sanatında parça bütün ilişkisinin parça kısmını; yardımlaşma ve dayanışma ise bütün kısmını temsil etmektedir. Deyimler genellikle mecaz anlam içermektedir, söz konusu deyimde de bu durum geçerlidir. Tam olarak bilinmemekle birlikte ilk çıktığı anda deyim somut bir olaya gönderme yapıyor olsa da günümüzde deyim artık yardım etmek, sorumluluk üstlenmek anlamlarına gelen her durumda kullanılmaktadır.

Türkçe Örnek Cümle:

Babam elini taşın altına koyunca, işler bir haftada düzelmeye başladı.

Arapça Örnek Cümle:

وَوَضَعَ يَدَهُ فِي عُنُقِ الدَّبَابِيرِ فِي هَذَا الْأَمْرِ الصَّغْبِ.

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

Bu zor durumda elini taşın altına koydu.

3.

Bir işe dört elle sarılmak   تَمَسَّكَ بِبِيَدَيْهِ وَرَجْلَيْهِ

Deyimin Arapçası “تَمَسَّكَ بِبِيَدَيْهِ وَرَجْلَيْهِ” olarak gelmektedir. Arapça deyimde bakıldığında tutunmak, el, ayak kelimeleri kullanılmış birebir çeviride “elleri ve ayaklarıyla o şeye tutundu” anlamını vermektedir. Türkçedeki deyim TDK’ye göre “bir işe büyük bir özen ve önem vererek girişmek” anlamına gelmektedir. Deyim kelime düzeyinde incelendiğinde bir iş, dört el, sarılmak kelimelerinden meydana gelmektedir. Türkçe ve Arapça deyimlere bakıldığında Arapçada duruma ayaklar da dahil edilerek anlam güçlendirilmeye çalışılmıştır. Türkçe deyimde dört el denilerek dörde çıkarılan uzuv sayısı Arapça deyimde de eller ve ayaklar ile yine dörde ulaşmıştır. İki dil de nicelik olarak aynı sayıda uzvu söz konusu deyimlerine katarak duruma vurgu katmaya çalışmıştır. Kısacası Türkçe deyimde durum normal bir insanda bulunan iki elin aksine “dört elle” ifade edilirken; Arapça deyimde aynı vurgu çabası eller ve ayaklarla sağlanmıştır.

Türkçe deyimdeki iş kelimesiyle herhangi özel bir iş kastedilmiş olmayıp el kelimesinden kasıt insanoğlunda iki adet bulunan uzuvdur. Sarılmak kelimesi temel anlamından ayrılıp yan anlamlarından biri olan “önem ve özen göstermek”

anlamlarında kullanılmıştır. Deyimle kastedilen bir insanın normal şartlarda iki eli olmasına rağmen yapmak istediği işi büyük bir özen ve önemle yaptığından adeta iki kişi gücünde yapması, işi benimseyip özümsemesidir. Normal şartlarda bir insanın iki eli bulunmasına rağmen ona dört elle sarılma eylemi yaptırıran mübalağa söz sanatıdır.

Dikkat çeken bir diğer durum ise deyimde kullanılan fiildir. Bir işten bahsedilen deyimde sarılmak kelimesi tercih edilmiş böylelikle daha az tesir edecek “yapmak, etmek, kılmak, eylemek vb.” gibi fiiller kullanılmamıştır. Zira kullanılsa idi “bir işi dört elle yapmak” deyimini söz konusu deyim kadar etkili anlaşılmayacaktı. Sarılmak eylemi tutmak, yapmak, etmek kılmak, eylemek vb. eylemlere göre daha çok duygusal arka plana sahip bir kelimedir. Dolayısıyla deyim kelime düzeyinde vurgu yapmaya çalışırken duygusal olarak da vurgusunu pekiştirmiştir. Deyimdeki bütün unsurlar işe verilen önemi azami seviyede gösterecek şekilde seçilmiştir. Bir el, iki el, üç el yerine dört el; işi yapmak, işe çabalamak, işe koyulmak, işi halletmek vs. yerine işe sarılmak ibaresi deyimleşmiştir. Neden dört el yerine daha fazlası kullanılıp “işe altı elle/sekiz elle sarılmak” gibi yaygınlaşmadığı ise bilinmemektedir. Bu soruya verilebilecek en uygun cevap deyim hâlihazırda olduğu gibi yaygınlaşması ve kültür hazinesinde yerini bu şekilde almış olmasıdır.

Türkçe Örnek Cümle:

Bir daha başarısız olmamak için bu işe dört elle sarıldı.

Arapça Örnek Cümle:

تَمَسَّكَ بِعَمَلٍ أَعْظَمْتُهُ لَهُ بِيَدَيْهِ وَرَجَّلِيهِ

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

Ona verdiğim işe dört elle sarıldı.

4.

El birliği etmek

يَدٌ وَاجِدَةٌ

Türkçe deyimle bakıldığında “el”, “birliği” ve “etmek” olmak üzere üç kelimedenden bir araya geldiği görülmektedir. Bir fiil cümlesi olan deyim TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğüne göre “birlikte davranmak”, “dayanışmak” anlamlarına gelmektedir. Deyimde kullanılan “el” kelimesi, sözlükte kelimenin temel anlamı olan “kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü” anlamındaki el uzvudur. Ancak kastedilen temel anlamı aşarak “yardımlaşan, da-

yanişma içine giren kişiler” anlamına ulaşmıştır. Böylece “el” kelimesi ile “insanlar” arasında parça bütün ilişkisi kurularak ad aktarması kullanılmıştır. Deyimlerin doğası gereği somut ortam ve olaylardan doğar soyut anlam alanlarına ulaşırlar. Burada da mevcut kural işlemiştir. Günümüzde bu deyim kullanırken kişilerin fiziksel olarak ellerini yan yana veya üst üste veya bir araya getirmesine gerek yoktur. Aynı sözü, fikri, düşüncüyü paylaşan veya aynı eylemi gerçekleştiren kişiler için de bu deyim kullanılabilir. İncelenen deyim istisnalar bulunmakla beraber Türkçe deyimlerin çoğunluğunda görülen -mek, -mak mastar ekiyle bitmiştir.

Arapça deyim “يَدٌ وَاجِدَةٌ” incelendiğinde deyim bir isim tamlamasından meydana gelmektedir. Söz konusu tamlamada isim olarak insan uzvu anlamındaki el anlamına gelen “يَدٌ” kelimesi ile “bir, tek” anlamına gelen “وَاجِدَةٌ” sıfatı yer almaktadır. Türkçe deyimle kıyaslandığında kurgusal bağlamda farklılaşma görülmektedir. Bu kurgusal farklılaşmaya rağmen anlamca eşdeğer deyimlerdir. Deyim, Fâyid (2007, s. 558)’e göre “bir araya gelen, dayanışma içinde bulunan, yardımlaşan insanlar” anlamına gelmektedir. İki dildeki söz konusu deyimlerin birlik, beraberlik, dayanışma gibi olgular için el uzvunu kullanması ortak iken deyim kuruluşlarında yani kurgularında farklı yapılar kullanmış olması farklılaşmaya örnektir.

Türkçe deyimde farklı kişilerin tek el ele vererek dayanışma içine girdiği söylenmekteyken, Arapça deyimde farklı kişilerin tek bir el gibi hareket ederek dayanışma içine girdikleri söylenmektedir. Bu deyimler bağlamında durum, aynı konu ve durumdan bahsediyor olmalarına rağmen Türk dil örfü, Arap dil örfüne göre daha bireyselci bir yaklaşım sergilemiştir. Öte yandan dayanışma hususunun altını çizmede Arapça deyim vurgu ve etki bakımından daha yüksektir.

Türkçe Örnek Cümle:

Ülkemizdeki sorunları çözmek için hep beraber el birliği etmeliyiz.

Arapça Örnek Cümle:

أَنْفَدَ الْأَتْرَاكُ بَلَدَهُمْ مِنَ الْعَدُوِّ فِي حَرْبِ الْإِسْتِغْلَالِ التُّرْكِيَّةِ وَهُمْ يَدٌ وَاجِدَةٌ.

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

Türkler, Kurtuluş Savaşında el birliği ederek ülkelerini düşmandan kurtardı.

5.

İki eli yakasında olmak

أَمْسَكَ بِخِنَاقِهِ

Deyimin Arapçasına bakıldığında “أَمْسَكَ بِخِنَاقِهِ” karşılığı gelmektedir (Davud, vd., 2014, s. 97). Birebir çeviride “boynunu yakaladı” anlamı görülmektedir. Kelime bazında bakıldığında deyimde Arapça olarak “el” kelimesini karşılayan bir ibare görülmemektedir. Ancak deyim oluşturulan öğelerden olan “أَمْسَكَ” fiili “tutmak, kavramak” anlamlarına gelmektedir ve dolayısıyla bu eylemlerin elle yapıldığına gönderme yapmaktadır. “بِخِنَاقِهِ” ifadesinde de “بِ” harfi cârdır. “خِنَاقٌ” “boyun” anlamına gelen mecrurdur, “ه” ise Türkçedeki “onun” anlamını karşılayan üçüncü tekil şahıs ekidir. Arapça deyim ile Türkçedeki deyim anlamca birbirinin eşdeğeridir. Dolayısıyla bu iki deyim kurguları farklı olsa da mantıkları ve kastettikleri aynıdır. Durum Arapça deyimde “intikam/öç almak” mesajı içermektedir. Gizli bir hak/intikam alma anlamları ihtiva eden söz konusu deyimlerin artalanına bakıldığında Arapça için durum gündelik yaşamla ilişkilendirilmiştir

Deyim TDK’ye göre “(kıyamette) birinden davacı/şikayetçi olmak” anlamına gelmektedir. Türkçede ise bu deyim İslami anlayışın bir yansımasıdır. İslam’a göre Dünya hayatında ölüm gerçekleşince kişi ahiret hayatına intikal eder. Deyimin açıklamasında geçen kıyametten kasıt burasıdır. Dünya hayatında hakkının yendiğini düşünen bir kimse intikamını/hakkını almak için hesaplaşmayı ahiret hayatına bırakır ve bu hakkı alacağını bildirmek için “iki elinin falancanın yakasında olacağını” söyler. Burada daha önceki deyimlerde de olduğu gibi nüanslar bulunmaktadır. Örneğin kişiyi omzundan, kolundan, elinden değil de yakasından yakalamak etki bakımından daha güçlüdür. Zira boyun bölgesi hayati olarak diğer bölgelerden daha önemlidir. Aynı şekilde Arapça deyim için kişiyi boynundan yakalamak etkice diğer uzuvlardan daha güçlü bir etki taşımaktadır. Diğer bir önemli nokta bu yakayı iki elle tutmak olacaktır zira bu tek elle tutmaktan daha etkilidir ve kızgınlığın derecesine işaret eder. Ancak bu durum Arapça deyimde zikredilmemiştir. Sadece yakalama/tutma eyleminden bahsedilmiştir.

Türkçe Örnek Cümle:

Benden kurtulamayacaksın, iki elim senin yakanda olacak.

Arapça Örnek Cümle:

كَانَ غَاضِبًا بِسَبَبِ الْإِفْلَاسِ عَلَى أَبِيهِ وَأَمْسَكَ بِخِنَاقِهِ

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

İflas yüzünden babasına kızgındı. İki eli babasının yakasında olacaktı.

6.

Kendi kuyusunu kendi kazmak حَفَرَ قَبْرَهُ بِيَدِهِ

Deyimin Türkçesine bakıldığında "kendi kuyusunu kendi kazmak" deyimini karşılık gelmektedir. Söz konusu Türkçe deyim TDK sözlüğüne geçmiş hâli olsa da halk arasında "kendi eliyle kendi kuyusunu kazmak" olarak da yaygın olarak kullanılmaktadır. Halk arasında kullanılan deyim farkı "kendi eliyle" ibaresi sözlüğe giren deyimde lafzi olarak zikredilmemiştir. Ancak fiilin kelimelerinden biri olan "kazmak" eyleminin elle yapıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla direkt zikredilmemiş olsa da sözlükte yer alan deyim el uzvunu ihtiva etmektedir. Dolayısıyla iki dildeki söz konusu deyimler kurgu olarak farklı olsa da aynı mantıkta kurulmuştur. Bunun yanı sıra Türkçe deyimde "kendi" kelimesinin tekrarıyla bir iç uyak unsuru göze çarpmaktadır. Ayrıca "K" sesinin tekrarıyla aliterasyon sağlanmıştır.

Arapça deyim incelendiğinde üç kelimelik bir yapı görülmektedir. Bunlar sırasıyla "حَفَرَ", "قَبْرَهُ" ve "بِيَدِهِ" kelimeleridir (Davud, vd., 2014, s. 756). Deyim birebir çeviride "mezarını/kabirini eliyle kazdı" anlamına gelmektedir. Kişinin "kendine zarar vereceği davranışta bulunduğu" anlamına gelen her iki deyimde ortak olan öğeler kişinin kendi kendine yaptığı kazma eylemidir. Bu nokta deyim vurgu noktasını oluşturmaktadır. Kişinin kendi eylemlerinin kendi aleyhine sonuçlanması kastedilir. İki deyim arasında var olan fark ise Türkçe deyimde kişinin kazdığı "kuyusu" iken Arapça deyimde bu "mezarı/kabri"dir. Türkçe deyimdeki kuyu ile kastedilen de aslında bir nevi Arapçadaki gibi mezardır.

Türkçe Örnek Cümle:

Aylin'e söyledikleriyle kendi kuyusunu kendi kazıyordu.

Arapça Örnek Cümle:

عَلَى الرَّغْمِ مِنْ كُلِّ التَّوْبِيخَاتِ حَفَرَ قَبْرَهُ بِيَدِهِ بِمَا فَعَلَهُ.

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

Bütün azarlamalara rağmen yaptığıyla kendi kuyusunu kazdı.

7.

Kız isteme

طَلَبَ يَدَهَا

Türkçe deyim karşılığı "kız isteme" olarak literatüre geçen deyim "bir kızı evlenmek için ana ve babasından/yakınlarından istemek" anlamına gelmektedir. Deyime halk arasında yaygın kullanılan hâliyle "babasından istemek" olarak da karşılık verilebilir. Türkçe deyime bakıldığında deyim zahiri unsurları arasında "kız", "istemek"; batini unsurları arasında "isteyen taraf" ve "istenen taraf" yer

almaktadır. Burada kontrol isteyen taraf ve istenen tarafa bırakılmıştır. Onlar da erkeğin ailesi ile kadının ailesidir. Arapça deyimde farklı bir durum görülmektedir. Arapça deyim, sözlük anlamı olarak “[kadının] elini istedi” anlamına gelmektedir (Davud, vd., 2014, s. 990). Burada Türkçe deyimden farklı olarak el isteme vardır. Bundan kastedilen deyimsel anlam Türk kültüründe de yer alan kız isteme olayıdır. Bir erkek ile bir kadının evlenmesi için birtakım merasimler yapılmaktadır. Bunların başında erkeğin ailesinin kızın ailesinin evine gidip babasından kızı istemesi gelmektedir. “Allah’ın emri peygamberin kavliyle...” ile başlayan ifade “kız isteme” merasimlerinde kullanılan kalıplaşmış söz öbeğidir. Arapça deyimde lafzi olarak yer almayan “kızı ailesinden isteme” durumu deyimden mantığı içerisinde yer almaktadır. Örneğin lafzi olarak “مِنْ أَبِيهَا/مِنْ أَسْرَتِهَا” (babasından/ailesinden) gibi bir ibare zikredilmese de durum esasen böyledir. Aynı şey Türkçe deyim için de geçerlidir, kız babasından veya bir aile büyüğünden istenir.

İki dildeki söz konusu deyimler arasındaki fark Türkçede istenen “kız” iken Arapçada istenen “[kızın] eli”dir. Arapça deyimde istenen şeyin “el” olmasının mantığı nişan alyanslarının parmağa takılmasıdır. Dolayısıyla bir kişinin elini istemek onun parmağına yüzük takmakla yani evlenmekle özdeşleştirilmiştir.

Türkçe Örnek Cümle:

Bir engel çıkmazsa Haziran’da kız isteme yapacaklardı.

Arapça Örnek Cümle:

ظَلَبَ خَالِدٌ يَدَهَا بَعْدَ أَنْ يَتَخَرَّجَا فِي الْجَامِعَةِ.

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

İkisi de Mezun olduktan sonra Halit onu babasından istedi.

8.

Eli uzun

طُولُ الْيَدِ

Türkçe deyim olarak “eli uzun” karşılığı gelmektedir. Kelimeler bazında bakıldığında “el” ve “uzun” sıfatı kullanılmıştır. Bu iki kelimeden meydana gelen deyim anlamca “fırsat buldukça para veya değerli eşya çalan, hırsız” anlamlarına gelmektedir. Somut fiziki bir durumdan benzetme yapılarak deyimleştirme yoluna gidilmiştir. Bir kimse somut olarak bir şey çalıp hırsızlık yapacağı zaman büyük ihtimalle bunu eliyle yapacaktır. Elinin fiziksel olarak uzun olmasının hırsızlık yapmada avantaj getireceği düşünülmüş olmalı ki bu deyim meydana gelmiş.

Deyimin Arapçası birebir çeviriye tabi tutulduğunda “uzun elli” karşılığı gelecektir. Burada deyim anlamı Türkçedeki deyimle birebir aynı olup “hırsızlık yapan kişi” için kullanılsa da sözdizimi olarak Türkçedekinin tersi bir yapı kurulmuştur. Birinci anlamına ek olarak deyim günümüzde “cömert” anlamını da ihtiva etmiştir. İki dil/kültür ortak olarak söz konusu deyimde hırsızlık yapmak için “elin uzun” olmasını bir fayda saymıştır (Davud, vd., 2014, s. 996).

Türkçe Örnek Cümle:

Yaptığı hırsızlıklardan sonra adı eli uzuna çıkmıştı.

Arapça Örnek Cümle:

لِلْأَسْفِ يُوْسُفِ مَعْرُوفٌ بِطُولِ الْيَدِ

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

Yusuf, maalesef eli uzun olmasıyla tanınıyor.

9.

Alan el   الْيَدُ السُّفْلَى

Deyimin Türkçe karşılığına bakıldığında “alan el” anlamı gelecektir. Bu anlam münferit olarak TDK Atasözleri ve Deyimler sözlüğünde yer almasa da “veren el alan elden üstündür” atasözünün içerisinde yer almaktadır. Burada el kelimesi bir kişiyi işaret etmektedir. Deyimi oluşturan diğer öge olan “alan” kelimesi ise “borç, zekât, sadaka” vb. şekillerde, başkalarından yardım alan kişi olarak anlam bulmaktadır. Türkçe deyim de Arapça karşılığının kapsadığı anlam alanını kapsar ancak kurguları farklıdır.

Arapça deyimini birebir çeviriye tabi tuttuğumuzda “alttaki/aşağıdaki el” anlamı karşımıza çıkacaktır (Davud, vd., 2014, s. 563). Buradaki alt/aşağı kavramları Türkçe deyimdeki “alan” kelimesinin eşdeğeridir. Çünkü her iki deyimde de söz konusu eller bir başkasından yardım/para vb. almaktadır. Arapça deyim mantığında yardımı veren kişinin eli üstte yer alırken yardımı alan kişinin eli aşağıda kalır. Deyim buradaki somut görüntüden soyut bir anlam alanına taşınmış ve böylece mevcut deyim ortaya çıkmıştır.

Türkçe Örnek Cümle:

Yardım yaparken alan el veren elin kim olduğunu bilmemelidir.

Arapça Örnek Cümle:

إِحْتِيَاجَاتُهُمْ إِلَى الْغِذَاءِ تَسْتَمِرُّ بِشَكْلِ مُسْتَمِرٍّ وَيَطْلُلُ وَضَعُهُمْ هِيَ الْيَدُ السُّفْلَى.

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

Gıdaya olan ihtiyaçları düzenli olarak sürüyor, onlar hâlâ alan el konumundalar.

10.

Ellerini kirletmek

الْأَيْدِي الْقَذِرَةُ

Deyimin Türkçesine bakıldığında “elini/ellerini kirletmek” veya “elini kana bulamak” eşdeğeri karşımıza çıkacaktır. Söz konusu deyim “kötü veya kanunsuz bir iş yapmak” veya çoğunlukla “intikam amacıyla birini öldürmek” veya “birine zarar vermek” anlamlarında kullanılır. Kesici delici alet aracılığıyla bir kimseyi öldüren kişinin ellerine öldürdüğü kişinin kanı bulaşır. Daha ziyade uyarı olarak “elini kana bulama” şeklinde kullanılan deyim “el”, “kan”, ve “bulamak” kelimelerinden meydana gelmektedir. Deyimdeki “el” ile kastedilen uyarı yaptığımız muhatabımız iken “kan” muhatabın düşmanı/intikam almak istediği kişidir. Sonuncu öge olan “bulamak” eylemi ise “bir nesnenin her yanını bir şeye değdirerek onunla kaplamak” anlamına gelmektedir. Daha önceki deyimlerde de görüldüğü üzere etkiyi artırmak, vuruculuk katmak amacıyla kelime seçimleri dahi özenle yapılmış, mümkün olan en yüksek dereceden vurgu sağlanmıştır. Bulamak kelimesi benzerleri olan katmak, değdirmek, dokundurmak vb. arasında fonetik ve semantik olarak en etkilisidir. İncelenen söz konusu deyimdeki “kirletmek” eylemi de bu anlamı içermektedir. Diğerinden farklı olarak “ellerini kirletmek” deyiminde bir alt-üst ilişkisi vardır. Ellerini kirletmek ifadesinde karşıdaki kişi aslında bu fiilin gerçekleşmesi için yeteri kadar değeri olmayan bir kimsedir dolayısıyla kanı kirli gibi düşünülerek kanyla failin elinin kirleneceği düşünülmüştür.

Arapça deyim birebir çeviriye tabi tutulduğunda “kirli eller” karşılığı gelmektedir. Deyimi oluşturan ilk kelime “الْأَيْدِي” kelimesi “eller” anlamına gelirken; ikinci kelime olan “الْقَذِرَةُ” kelimesi “kirli”, “pis” anlamlarına gelmektedir. Deyimsel anlam olarak kastedilen ise Türkçedeki eşdeğeriyle benzer olarak “bir kimseye zarar veren”, “kötü işlere bulaşmış” vb. anlamlarda kullanılmaktadır (Davud, vd., 2014, s. 372). İnsanoğlunun tutmak, kavramak, yazmak, vurmak, itmek vb. herhangi bir faaliyeti yaparken en çok kullandığı uzvu olan eli yaptığı işlere göre “kirlenebilmektedir”.

Türkçe Örnek Cümle:

Bu durum için ellerini kirletmeye değmeyeceğini düşünüyordu.

Arapça Örnek Cümle:

هُم قَبِلُوا أَنْ يَكُونُوا يَدَ الْقَذَرَةِ ضِدَّ وَطَنِهِمْ وَجِيرَانِهِمْ

Arapça Örnek Cümle Tercümesi:

Onlar ülkelerine ve komşularına karşı ellerini kirletmeyi kabul ettiler.

SONUÇ

Yapılan araştırmalar sonucunda insan uzvu içeren deyim çalışmalarının olmayışı dikkat çekmiştir. Türkçe ve Arapçada içerisinde "el" uzvu geçen deyimler incelenmiştir. On beş adet Türkçe, on beş adet Arapça deyim incelenmiştir. Araştırmada deyimlerin gerek kurgu gerekse mantık bakımından ortak beş tanesi iki dil arasında karşıtsal olarak analiz edilmiştir. Bunun haricinde onar adet kurguları farklı mantıkları benzer Türkçe ve Arapça deyim analiz edilmiştir. Deyimler, deyim sözlüklerinden seçilmiş olup, seçimler günlük hayatta sık kullanılma, analize açık olma vb. kriterlere göre yapılmıştır.

İki dil arasında ortak deyimlerin var olduğu noktasından bakıldığında beraber yaşama kültürünün doğurduğu ortak kültürel tecrübeyi görmezden gelmek imkânsızdır. Kurgu ve mantıkta ortak beşer deyim yanı sıra yine içerisinde "el" uzvu geçen kurguları farklı mantıkları aynı onar deyim sözdizimi, anlam, kültürel arka plan vb. esaslardan analiz edilmiştir. Her bir deyime örnek teşkil etmesi açısından örnek cümleler verilmiştir.

Deyimlerin tahlili esnasında deyimlerin çıkış noktaları, kültürel arka planları, benzer ve farklı yönleri, vurguları, asıl amaçları ve sözdizimi yapıları incelenmiştir. Bunun sonucunda deyimlerin; dini inanç, halk folkloru, âdet, gelenekler ve modern dönem iktisat terimi kaynaklı oldukları görülmüştür. Bu da dile ve kültüre etki eden birden fazla etkenin olduğunu göstermiştir. Dile etki eden etkenler içerisinde en fazla yer işgal eden unsur kültürdür. Bu dil ve kültür ilişkisi göz önüne alındığında kaçınılmaz bir durumdur. Türkçe ve Arapça deyimlerde "el" uzvunun yardımlaşma, dayanışma, paylaşma, bolluk, bereket vb. kavramlarla özdeşleştiği görülmektedir. Bu kavramların tersi söz konusu olduğunda ilginç bulunmuş olup durum deyim hâline gelmiştir.

Ayrıca zihnin dile etki ettiği bilindiği gibi dilin de zihne etki ettiği görülmektedir. Söz konusu deyimlere bakılarak iki dilin de kültür mirasını koruduğunu, mo-

dern dünyanın içerisinde halk kültürünü ve folklorunu muhafaza ettiğini, halkının mensup olduğu dinin kavramlarını özümlediğini ve modern dünyanın hayatın içerisinde dahil ettiği kavramları hayatına aldığını göstermektedir. Aynı anlamı işaret etmek için bir dil modern bir olguyu kullanırken diğeri daha eski bir olguyu kullanmıştır. Bu da ortak düşünce mirasını paylaşan insanlığın ilginç bulup deyim hâline getirdiği durumların toplumlar bazında zaman farklılığı gösterebileceğine işaret etmektedir.

Arapça ve Türkçe “el uzvu” içeren deyimlerin benzer yönlerine bakıldığında her iki dilin de “el uzvu”nu “cömertlik, paylaşma, verme, infak” gibi hasletlerle özdeşleştirdiği görülmektedir. Diğer taraftan bir iş, eylem, fiil yapılırken kullanılan araç, vasıta olarak da yine “el” kullanılmıştır. İki dilde de deyimler somut anlam alanından yola çıkıp soyut anlamlara ulaşmıştır.

Arapça ve Türkçe “el uzvu” içeren deyimlerin farklı yönlerine bakıldığında Türkçedeki deyimlerin konu ettiği ögeler daha eski daha köklü ögeler iken Arapçadaki deyimlerin konu ettiği ögeler daha güncel daha yenidir. Bunun birçok sebebi olabilir. Toplumlar benzer değişimleri farklı zamanlamalarla geçirir. Bu değişimler anlamında bir toplum önde giderken diğeri aynı değişimi sonradan yaşayabilir. Bu bağlamda Türk toplumunun ilgisini çekip bir deyim hâline getirdiği olay Arap toplumlarında daha geç dönemde dikkati celbedip deyimlere konu olmuş olabilir. Ya da aynı durum önceleri ilgi çekici değilken yaşanan bir toplumsal değişim sonucu ilgi çekici hâle gelmiş olabilir. Bu ve bunun gibi pek çok sebepten söz konusu durumlar deyim hâlini alabilir.

Kaynakça

- Almaany. Arapça Sözlük. 18/01/2022 Tarihinde <https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr> Sayfasından Erişilmiştir.
- Doğru, E. (2021). *Dilin Derin Devleti Deyimler Arap Dilindeki Deyimlerin Semantik Analizi*. İstanbul. Akdem Yayınları.
- Dâvûd, M. M. (2003). *Mu'cemu't-Ta'birî'l-İstîlâhî Fî'l-'Arabîyyeti'l-Mu'âsira*. Kahire. Dâr Ğarîb.
- Dâvûd, Vd. (2014). *El-Mû'cemû'l-Mevsû'î Li't-Tâ'birî'l-İstîlâhî Fî'l-Luġati'l-Ârabîyyeti*. Kahire.
- Ercan. G. Songül; Can. Özge (2015). Deyimlerin Edimbilimsel Olarak Ulamlaştırılmasına İlişkin Bir Öneri: Türkçede “Erkek”E Gönderimde Bulunan Deyimler. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 63-83.
- Fâйд, V. K. (2007). *Mû'cemu't-Te'âbirî'l-İstîlâhiyye Fî'l-'Arabîyyeti'l-Mu'âsira*. Kahire. Câmî'atu'l-Kâhira.
- Ibn Manzûr, (1990). *Lisânu'l-Arab*. Beyrut. Dâru“S-Sâdir.
- İşler, E. (2002), Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi. *Nüşa*, (Yaz, 6) 123-134.
- Koç, C.T. (2018). Necîb Mahfûz'un “Midak Sokağı” Romanındaki Atasözlerinin Çeviride Eşdeğerlik Açısından Değerlendirilmesi. *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 46, 123-142.
- Korkmaz, C.H. (2013). Sömürgeciliğe İyimserlik Gözlüğüyle Bakmak: Adam Smith'te Ahlakın İktisadi Rolü. *İş Ahlakı Dergisi*, 85-108.
- Mustafa, İ. Ve Diğerleri. (1960). *El-Mu'cemu'l-Vasît*. Kahire. Mektebetu's-Şurûkî'd-Duveliyye.
- Mutçalı, S. (2013). *Arapça- Türkçe Sözlük*. İstanbul. Dağarcık.
- Ömer, Ahmet Muhtar. (2008). *Mu'cemu'l-Luġati'l-'Arabîyyeti'l-Muasıra*, Kahire. Âlemu'l-Kutub.
- Sinan, A.T. (2015). Türkçenin Deyim Varlığı. İstanbul: Çalış Ofset Baskı ve Cilt.
- Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. 14.04.2022 Tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> Sayfasından Erişilmiştir.

